

Т. М. Заворотченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

Досліджено місце політичних прав і свобод людини й громадянина у системі прав і свобод людини.

Ключові слова: участь у суспільному житті, право обирати і бути обраним, доступ до державної служби, право на об'єднання, конституційна свобода зборів.

Исследовано место политических прав и свобод человека и гражданина в системе прав и свобод человека.

Ключевые слова: участие в общественной жизни, право избирать и быть избранным, доступ к государственной службе, право на объединения, конституционная свобода собраний.

The article investigates the place of political rights and freedoms of individuals in the system of human rights and freedoms.

Key words: participation in public life, the right to elect and be elected, access to public service, the right of association, the constitutional freedom of assembly.

Одна з головних позицій у системі конституційних прав і свобод людини й громадянина належить політичним правам і свободам. Зазначена група системи конституційних прав і свобод громадян пов'язана із участю у суспільному житті та в управлінні державою. Політичні права характеризуються як права, що належать людині як члену політичного співтовариства, коли людина виступає насамперед громадянином держави [1, с. 115]. О.М. Гончаренко визначає політичні права й свободи, як можливість людини брати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування [2, с. 23]. Це, зокрема права на громадянство та правосуб'єктність, участь у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, участь у державному управлінні

суспільством, створення громадських об'єднань та участь у їх діяльності, державний захист від порушень прав і свобод людини [3, с. 7, 8].

У нашій державі політичні права належать переважно громадянам, хоча деяким з них (такими, як свобода об'єднуватися у неполітичні організації, право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення – його, до речі, можна назвати й особистим правом, тому що воно стосується окремої конкретної людини можуть користуватися також іноземці та особи без громадянства. Громадяни, які асоційовані як народ, реалізують владу, а громадянин як індивід бере участь у реалізації державної влади. Стосовно політичних прав правосуб'єктність у повному обсязі настає з вісімнадцяти років. Саме із досягненням повноліття громадянином установлюється повна його дієздатність, тобто – це юридична можливість своїми діями створювати чи змінювати права та обов'язки. У цьому полягає і відмінність від правоздатності, яка властива людині з народження і є невід'ємною частиною людського статусу. При досягненні повноліття громадянин України здійснює права у всіх галузях політичного, економічного та особистого життя й несе відповідальність за результати своїх дій.

Перш за усе слід приділити увагу такому: правом, яке найбільше зачіпає всі інші політичні права і свободи, є право брати участь в управлінні справами держави, воно закріплене у Конституції України, в ст. 38. Положення цієї статті безпосередньо впливає зі ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Ця стаття предписує, що кожний громадянин без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень має право на можливість: 1) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за допомогою вільно обраних представників; 2) голосувати й бути обраними на дійсних періодичних виборах при рівному виборчому праві шляхом таємного голосування, що забезпечують вільне волевиявлення виборців; 3) допускатися у своїй державі на загальних умовах рівності до державної служби. Отже, участь громадян в управлінні справами

своєї держави безпосередньо, тобто шляхом референдуму, виборів чи особистої участі у діяльності органів держави або за допомогою обраних ними представників в органах державної влади чи місцевого самоврядування, є вираженням суверенітету народу й формою здійснення ним своєї влади.

Право громадян обирати й бути обраними має владоутворюючий характер і знаходиться в центрі всіх процесів формування органів держави. Це право закріплене не тільки окремими статтями Конституції України (103-112), але й певними законами нашої держави.

Зокрема, звернемось до права громадян на рівноправний доступ до державної служби. Це одна з нових норм Основного Закону. Її включення означає не тільки приведення Конституції та законодавства у відповідність до норм міжнародного права, але й зняття обмеження на партійність, національність, родичів за кордоном тощо. Зазначене право передбачає рівність похідних можливостей та відсутність дискримінації за будь-якими ознаками. Державна служба в Україні здійснюється громадянами нашої держави, які обіймають посади у державних органах і реалізують дане право від імені України за допомогою завдань і функцій. Що стосується правового статусу державних службовців, який устанавлюється законодавством, то необхідно зазначити, що ст. 38 містить загальні положення про державну службу. Але ці положення мають принциповий характер для подальшого законодавчого регулювання питань державної служби. Мається на увазі, що на державній службі можуть знаходитися лише громадяни України. Треба також нагадати й про інший важливий момент щодо розуміння сутності державної служби. Державною службою є діяльність осіб на посадах в державних органах, пов'язана з реалізацією завдань та функцій держави. Таким чином, із державної служби виключається діяльність щодо обслуговування функціонування органів та посадових осіб державної влади. Виходячи з обсягу необхідного правового регулювання, питання державної влади будуть регулюватися не одним законом, а цілою системою законодавчих актів. Право на рівний оправний доступ до державної служби

означає рівноправність можливостей та відсутність дискримінації за будь-якою ознакою. Однак не слід тлумачити дане право буквально. У всьому світі існує система конкурсів, тестувань та співбесід.

Важливим правом, яке має безпосереднє відношення до участі громадян в управлінні справами держави, є закріплене за кожною особою право на об'єднання, включаючи право створювати профспілки для захисту своїх інтересів. При цьому, ніхто не може бути примусово залучений до вступу в будь-яке об'єднання або знаходження у ньому. Відомо також, що громадяни України мають право об'єднуватися у професійні спілки, політичні партії та інші об'єднання, брати участь у масових заходах, що не заборонені законом. Це право надає громадянам можливість використовувати у зазначених цілях різні форми спільної організаційної суспільної діяльності та об'єднувати свої зусилля для виконання тих чи інших завдань. Закріплене у ст. 36 Конституції України право на об'єднання (або на свободу асоціації, як це записано у ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права) включає в себе право громадян створювати на добровільній основі такі суспільні формування (асоціації), як професійні об'єднання, політичні партії, масові рухи тощо для захисту загальних інтересів і досягнення загальних цілей, право вступати до існуючих суспільних формувань або утримуватися від вступу до них, а також право безперешкодно виходити з них. Це закріплено у Законах України „Про об'єднання громадян” від 16.06.92 р. та Законі України „Про політичні партії в Україні” від 5.04.01 р.

Відповідно до згаданих законів держава повинна забезпечувати дотримання й захист прав і законних інтересів асоціацій. Державним органам та їх посадовим особам забороняється втручатися у діяльність асоціацій, якщо вона здійснюється згідно із законом (ст. 5 Закону України „Про об'єднання громадян” та ст. 5 Закону України „Про політичні партії в Україні”). Закон України „Про політичні партії” установлює заборону на обмеження прав і свобод громадян у зв'язку з їх приналежністю або неприналежністю до політичних партій. Установлюється також судовий

порядок захисту прав і законних інтересів політичних партій. Разом із цим закони передбачають і ряд обмежень права на свободу асоціацій. Перш за все ці обмеження пов'язані із заборонаю створення та діяльності асоціацій, цілі та дія яких спрямовані на повалення або насильницькі зміни конституційного ладу, порушення цілісності та безпеки держави, створення військових формувань, розпалювання національної, релігійної та расової ворожнечі.

Окремі закони можуть містити й додаткові обмеження. Так, Закон України „Про політичні партії” на території України забороняє створення та діяльність політичних партій інших держав та їх представництв, але це не виключає можливості створення представництв та філій міжнародних організацій). Інша група обмежень пов'язана з вимогою щодо створення та державної реєстрації асоціацій. І, насамкінець, ще одна група обмежень пов'язана з тимчасовим обмеженням даного права у випадку введення надзвичайного стану.

Однією з політичних свобод, яка входить до правового статусу громадянина, є конституційне право на свободу зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Що ж розуміють під цими термінами? Право збиратися є не що інше, як результат думки судів на відносно індивідуальної свободи особистості та індивідуальної свободи слова. Свобода маніфестацій, як важливий елемент правового статусу громадянина, являє собою взаємопов'язане з іншими правами, свободами та обов'язками громадян суб'єктивне право. Метою його є вплив на державні та суспільні органи шляхом погодження й формування думки громадян та його висловлення стосовно різних питань суспільного життя, участі їх в управлінні життям суспільства та вирішення конкретних питань повсякденного життя.

Правове регулювання механізму реалізації права громадян на свободу зборів свідчить про нелегкий шлях юридичної науки й практики від формально-догматичного підходу до об'єктивно-реалістичного. Конституція України не установлює будь-яких обмежень щодо способів реалізації зазначеної свободи. При формальному закріпленні політичних прав громадян

цього не вимагалось. Ніхто й не думав про те, що громадяни можуть реально використати це право. Якщо ж і відбувалося порушення традиції, то винна особа відбувала суворе покарання.

Закріплене у ст. 39 Основного Закону право на свободу зборів, мітингів, вуличних рухів, демонстрацій та пікетувань прямо пов'язана зі свободою слова, думок, переконань та їх вільного висловлення. При застосуванні й тлумаченні коментованої статті слід звернути увагу на те, що комплекс правовідносин, які регулюються нормою, поділено на дві частини і для кожної з них передбачений різний механізм правової регламентації. Якщо питання регламентації порядку проведення зборів, мітингів, вуличних рухів, демонстрацій та пікетувань однозначно віднесений до законодавчого регулювання, то інші складові реалізації правового поняття „свобода публічних заходів” згаданої статті віднесено на розсуд державних органів влади відповідно з розподілом між ними повноважень.

На нашу думку, порядок висловлення громадянами наміру створювати і брати в ньому участь публічний масовий захід повинен регламентуватися Указом Президента України „Про затвердження Тимчасового положення „Про порядок повідомлення органів місцевої влади і місцевого самоврядування про проведення мітингів, вуличних рухів, демонстрацій і пікетувань на вулицях, площах та в інших громадських місцях населеного пункту”. Цей Указ буде діяти до прийняття відповідного закону, покликаного регламентувати порядок повідомлення, організацій і проведення публічних масових заходів. Положення повинно передбачувати повідомний порядок проведення публічних заходів.

Головна складність реалізації перелічених у коментованій статті свобод полягає у спільності публічних заходів із суспільним правопорядком, оскільки походи, мітинги й демонстрації відбуваються на міських вулицях і площах, що створює труднощі для громадян і нормального функціонування міського господарства, зокрема транспорту. Тому законом можуть бути передбачені обмеження перелічених у згаданій статті свобод, покликаних

захищати інтереси державної або громадської безпеки, суспільного порядку, здоров'я і моральності населення, права і свободи громадян. Так, на нашу думку, зазначені свободи можуть бути обмежені при введенні надзвичайного положення – у порядку й на умовах, передбачених Законом України „Про надзвичайний стан”. Прийняти цей закон доцільно найближчим часом.

Завершуючи визначення кола політичних прав і свобод, слід відзначити ст. 34 Конституції, де йдеться про свободу думки і слова, пов'язану як із особистою, так і з політичною стороною життя суспільства, оскільки у правовій демократичній державі повинні переважати різні погляди та переконання. Ці принципи закріплюються конституційно й означають, що людина має право передавати, розповсюджувати інформацію будь-яким законним засобом. Зловживання свободою передачі інформації може завдавати шкоди довкіллю, дестабілізації ситуації та порушенню громадської згоди.

Основу механізму правового регулювання будь-якої конституційно політичної свободи громадян має встановлювати норма Конституції. Що стосується свободи слова та друку, то, на жаль, вона регулюється Конституцією України не у повному обсязі.

Розглянемо закріплену в Основному Законі одну з найважливіших гарантій свободи друку й засобів масової інформації. Конкретний зміст даної гарантії закріплено в Законах України „Про інформацію”, „Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, „Про телебачення і радіомовлення”, „Про Національний архівний фонд і архівні установи”, „Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації”. Треба зауважити, що втручання державних організацій, їх керівників, громадських організацій, окремих громадян в організаційно-творчу діяльність видавців, а також цензура, як контроль за ідеологічним змістом видань, забороняються. Відповідними органами контролюється тільки зміст інформації, яка охороняється законом. Заборона цензури на практиці означає, що ні в

редакціях засобів масової інформації (у тому числі й державних), ні у будь-якому державному органі не може бути осіб, що здійснювали нагляд за роботою друкованих органів та мали право скасовувати публікації або змінювати ті чи інші підготовлені матеріали.

Визнаючи необхідність у демократичному суспільстві неухильного дотримання свободи друку і засобів масової інформації, необхідно зазначити, що зловживання свободою друку може нанести великої шкоди суспільству в цілому та окремим його громадянам. Це може призвести до дестабілізації ситуації, порушення громадської згоди, тому запобігання таким явищам є необхідною умовою існування свободи друку та засобів масової інформації.

Так, не допускається розголошення відомостей, які являють собою державну чи іншу, спеціально охоронювану законом таємницю, заклик до насильницького повалення та змінення існуючого державного й суспільного устрою, пропаганда війни, насильства та жорстокості, расової, національної, релігійної, атеїстичної винятковості або нетерпимості, розповсюдження порнографії, посягання на суспільні інтереси, принципи гуманності й моралі, вчинення інших кримінально-караних діянь. Забороняється втручання в особисте життя громадян, посягання на їх честь та гідність. В інтересах охорони здоров'я громадян заборонено у засобах масової інформації рекламу алкогольних і табачних виробів. На нашу думку, Закон може передбачати й інші обмеження свободи друку та засобів масової інформації. Наприклад, у випадку введення надзвичайного положення для створення безпеки людини, суспільства та держави в умовах таких виняткових обставин, як масові порушення правопорядку, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права та свободи, багатомасштабні терористичні акти, спроби захвату державної влади або зміни конституційного ладу України насильницьким шляхом, посягання на територіальну цілісність держави та деякі інші обставини, повинна бути введена цензура, встановлене обмеження на випуск газет, заборона на виготовлення й розповсюдження інформаційних матеріалів, що дестабілізують ситуацію. Можна, звичайно,

обґрунтувати відсутність згадувань про свободу друку тією обставиною, що вона є приватним проявом свободи вираження своїх міркувань.

Нагадаємо, що ст. 34 Конституції України гарантує право на отримання, збирання й поширювання повної, достовірної та своєчасної інформації про діяльність державних органів, громадських об'єднань, про політичне, економічне й міжнародне життя, стан навколишнього середовища. Треба зазначити, що органи державної влади й управління, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані забезпечити громадянину України можливість ознайомлення з документами та матеріалами щодо його прав і законних інтересів, якщо інше не передбачене законом.

Першоосною багатьох свобод – таких, наприклад, як свобода думки, свобода слова, поглядів і переконань, свобода друку і засобів масової інформації тощо, є право на отримання, зберігання й поширювання інформації. Держава в особі будь-яких своїх органів, а також громадських організацій, зобов'язана надати громадянам відомості, які їх цікавлять, про свою діяльність тощо, якщо ці відомості не є відповідно до закону державною таємницею. У Конституції особлива увага звертається на органи держави, які повинні забезпечувати громадянам можливість ознайомлення з документами й матеріалами, що стосуються їх прав та законних інтересів. На реалізацію норм, зазначених у коментованій статті, повинна бути спрямована законодавча ініціатива Президента України із пропозицією щодо доповнення та змін до тексту Конституції.

Конкретні гарантії даного права закріплені у законах та інших нормативних актах України. Так, згідно з Законом „Про охорону здоров'я” громадяни мають право на постійне отримання достовірної та своєчасної інформації про фактори, які сприяють збереженню здоров'я або здійснюють на нього негативний вплив, включаючи інформацію про санітарно-епідеміологічний стан району проживання, раціональні норми харчування, роботи, послуги, їх відповідність санітарним нормам і правилам статтям Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, які

закріплюють право громадянина на отримання в установленому порядку повної інформації про стан навколишнього природного середовища та її вплив на здоров'я населення.

Слід сказати, що політичні права можуть реалізовуватися людиною й громадянином як індивідуально, так і колективно. Наприклад, тільки колективним є право на збори, мітинги, об'єднання у політичні партії та громадські організації – одноосібно здійснити це право неможливо. Політичні права та свободи, закріплені у Конституції України, відповідають загально визнаним міжнародним нормам, передбаченим Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р. і Конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 р. та іншими міжнародно-правовими актами. Народ України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади у державі, він здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Суверенітет Українського народу – найважливіша основа конституційного ладу України. Практичну реалізацію суверенітету отримує через реалізацію кожним громадянином своєї волі у політичному житті країни.

Право громадян брати участь в управлінні державними справами є найбільш узагальненим, тобто таким, що інтегрує всі інші політичні права та свободи. Дане право розкривається через сукупність права громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, права вільного доступу до державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, через діяльність народних депутатів України. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Важливою ознакою демократизму держави є право кожного громадянина брати участь в управлінні справами держави. Цей принцип вважаємо вельми важливим, оскільки він є основою взаємовідносин між державою та її громадянами. Чинне законодавство України про вибори,

про всеукраїнський та місцеві референдуми детально регламентує зазначені права громадян.

Таким чином, сила та значущість політичних прав і свобод людини й громадянина полягають у тому, що ці права й свободи не тільки проголошуються, а й гарантуються державою. На нашу думку, найважливішою державно-правовою гарантією забезпечення політичних прав і свобод є існування правової держави відповідно до ст. 1 Конституції України, яка проголошує Україну правовою державою.

Бібліографічні посилання

1. Конституційне право України [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х.: «Право», 2008. – 486 с.
2. Гончаренко О.М. Права людини в Україні [Текст]: навч. посіб. – К.: «Знання», 2008. – 207 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави [Текст]: навч. посіб. – К.: «Львів. держ. ун-т», 1994. – 238 с.

УДК [349.414+347.787](477)

В. Ю. Малий

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА

ЖИТЛОВИХ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ У МІСТАХ

Досліджено поняття земель житлової та громадської забудови, садибної та несадибної житлової забудови, земельних ділянок житлових багатоквартирних та малоквартирних будинків, прибудинкових територій. Визначається поняття земельних ділянок для будівництва житлових багатоквартирних будинків у містах.

Ключові слова: Землі житлової та громадської забудови, садибна та несадибна житлова забудова, землі для будівництва житлових багатоквартирних будинків у містах.

Исследованы понятия земель жилой и общественной застройки, усадебной и неусадебной жилой застройки, земельных участков жилых многоквартирных и малоквартирных домов, придомовых территорий.